

ДО 85-РІЧЧЯ ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ КУЛЬТУРИ

УДК 930(092) Чернявський

В. М. ШЕЙКО,

М. М. КАНІСТРАТЕНКО, М. Г. СТАНЧЕВ

Г. Й. ЧЕРНЯВСЬКИЙ — ПРОФЕСОР ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ КУЛЬТУРИ

Висвітлюється харківський період науково-педагогічної діяльності першого доктора наук в академії, одного з провідних істориків-болгаристів, організатора підготовки істориків-музеєзнавців професора Георгія Йосиповича Чернявського.

Ключові слова: історичні дослідження, навчально-методична робота, болгаристика, музеєзнавство, Харківська державна академія культури, Георгій Йосипович Чернявський.

Освещается харьковский период научно-педагогической деятельности первого доктора наук в истории академии, одного из ведущих историков-болгаристов, организатора подготовки историков-музееведов профессора Георгия Иосифовича Чернявского.

Ключевые слова: исторические исследования, учебно-методическая работа, болгаристика, музееведение, Харьковская государственная академия культуры, Георгий Иосифович Чернявский.

The Kharkiv period of Professor Georgiy Chernyavskiy's scientific and pedagogical activity is described. G. Chernyavskiy is the first Doctor of Sciences of the Kharkiv State Academy of Culture, one of the most famous historians studying the history of Bulgaria, an organizer of education of historians — museum curators.

Key words: historical research, academic and methodical work, Bulgarian studies, museum studies, the Kharkiv State Academy of Culture, Georgiy Chernyavskiy.

Вісімдесятирічна історія Харківської державної академії культури багата на особистості, чий талант, наполеглива, повсякденна, копітка робота зі студентами, самовіддане служіння науці стали вирішальними в її утвердженні як унікального культурологічно-мистецького закладу, який своїми науковими і творчими здобутками відомий далеко за межами країни. Одним з таких лідерів, педагогів з великої літери, що брали участь у формуванні фундаментальних наукових шкіл в академії, безумовно, є доктор історичних наук, професор, автор понад п'ятисот наукових і науково-методичних праць Георгій Йосипович Чернявський, який майже сорок років свого життя віддав Харківській державній академії культури.

Георгій Йосипович Чернявський народився 29 листопада 1931 р. в місті Харків у сім'ї службовців. Батько, Чернявський Йосип Петрович, викладав правові дисципліни в одному з вищих навчальних закладів Харкова; мати, Софія Яківна, була медичним працівником [1, с. 1, 5, 39]. Батько Г. Й. Чернявського ще в 1917 р. став студентом юридичного факультету Київського університету, але того ж року приєднався до більшовиків і перервав навчання. Пізніше переїхав до Харкова, де вів активну боротьбу за встановлення радянської влади в Україні, був заступником керівника Всеукраїнського Центрального виконавчого комітету (ВУЦВК). Але вже в 1921 р. не поділяв політики більшовиків, був виключений з партії і потім до кінця свого життя залишався безпартійним.

У 1939 р. Г. Й. Чернявський став учнем 131-ї Харківської середньої школи, але з початком Великої Вітчизняної війни в 1941 р. був евакуйований до Новосибірська і тільки в 1944 р. мав змогу повернутися до рідного міста. Ще під час навчання в школі він багато чув про героя Лейпцизького процесу 1933 р. Георгія Дімітрова. Розповіді батьків про спільну роботу з іншим відомим болгарським діячем Християном Георгійовичем Раковським, який у 1919-1923 рр. очолював Раднарком України й особисто знав Георгія Дімітрова, були вирішальними факторами у формуванні стійкого інтересу Г. Чернявського до історії і культури Болгарії.

Закінчивши в 1949 р. школу зі срібною медаллю, Г. Чернявський став студентом історичного факультету Харківського університету (1949–1954 рр.), де почав уже професійно вивчати історію, політику, культуру Болгарії. Його першим учителем і наставником був відомий учений-болгарист, професор Степан Іванович Сідельников, у якого не одне покоління студентів істфаку Харківського державного університету слухало лекції з нової і новітньої історії, зокрема історії Болгарії. Під керівництвом С. І. Сідельникова Г. Чернявський почав вивчати історію молодіжного руху в Болгарії, яка стала і темою його дипломної роботи. Про значний науковий потенціал студента, його прагнення до вивчення першоджерел свідчать перші студентські наукові публікації, яких до закінчення університету Г. Чернявський мав уже п'ять, чим міг похвалитися не кожний студент [2, с. 23–24]. Тому не випадково після закінчення з відзнакою в 1954 р. історичного факультету Г. Чернявський був прикріплений до кафедри нової і новітньої історії ХДУ для підготовки кандидатської дисертації. У цей час вийшли друком і перші ґрунтовні наукові публікації майбутнього вченого. У 1957 р. в Наукових записках Інституту слов'янознавства Академії наук СРСР опублікована праця «Возникновение и развитие пролетарского молодежного движения в Болгарии (1903–1939)», яка власне була його дипломною роботою. У цьому ж році в журналі

«Славяне» надрукована ще одна публікація, а в 1958 р. вже в Софії — перша монографія «Борбата на Българската комунистическа партия за създаване и укрепване на Работническия младежки съюз 1926–1929». 1959 р. теж у Софії вийшла ґрунтовна наукова студія «Съветския комсомолски печат за младежкогo революционнo движение в България» [3]. У 1959 р. в Інституті слов'язнознавства АН СРСР Г. Чернявський успішно захистив кандидатську дисертацію «Борьба болгарских коммунистов за создание Рабочего молодежного союза (1926–1929 гг.)» і отримав ступінь кандидата історичних наук. Опонентами були такі відомі радянські вчені-болгаристи, як С. О. Нікітін і М. А. Бірман.

Перші кроки в науці збіглися з початком трудової діяльності Г. Чернявського. Після закінчення університету в 1954 р. його направили на роботу викладачем історії до Харківського кооперативного училища, де й працював до 1961 р. З 1961 р. Г. Й. Чернявський — викладач Харківського державного бібліотечного інституту (з 1964 р. — Харківський державний інститут культури, з 1998 р. — Харківська державна академія культури), де працював викладачем, доцентом, професором, завідувачем кафедри культурно-освітньої роботи (з 1966 р.), загальної історії (з 1972 р.) загальної історії і музеології (з 1993 р.) аж до переїзду в 1996 р. до міста Балтімор (США), у якому проживає й нині [1, с. 1, 8, 11, 12, 13, 15, 18, 25, 113].

Роки роботи Г. Й. Чернявського в Харківській державній академії культури були періодом його становлення як одного з провідних істориків-славістів СРСР.

У 1969 р. Г. Й. Чернявський захистив докторську дисертацію «Рабочее движение в Болгарии в период временной, частичной и относительной стабилизации капитализма (1925–1929 гг.)» і став одним з наймолодших у СРСР докторів у галузі гуманітарних наук. Професор А. М. Шнітман у своєму відгуку на автореферат дисертації тоді жартівливо відзначив, що досі були відомі два доктори наук з історії Болгарії, котрі працювали в Харкові. Тепер у місті буде третій доктор наук — болгарист, і таким чином Харків виходить на перше місце у світі за кількістю докторів наук — фахівців з болгарської історії. Невдовзі після захисту, у 1970 р., Г. Й. Чернявському було присвоєне вчене звання професора.

За роки роботи в академії вчений опублікував майже 450 наукових, навчально-методичних і науково-популярних праць, серед яких вагомішими стали «Борбата на БКП против врангелисткия заговор», «Рабочее движение в Болгарии в период частичной стабилизации капитализма (1925–1929гг.)», «Съветската общественост и революционното движение в България 1923–1944», «Формиране на марксистско-ленинската концепция за историята на България 1918–1944», «Против извращения на българския

история», «В борьбе против самовластия: Х. Г. Раковский в 1927–1941 гг.», «Между Москвой и Западом: дипломатическая деятельность Х. Г. Раковского» [4]. Крім того, він підготував дві фундаментальні історико-бібліографічні праці «Советская печать о Болгарии» и «Советская и международная периодика о Болгарии», остання в співавторстві з іншим відомим українським істориком-славістом Павлом Степановичем Соханем. Г. Й. Чернявський, разом із С. І. Сідельниковим, був також укладачем першого в СРСР бібліографічного довідника «Историки-слависты СССР», який вийшов друком у Харкові в 1969 р., а також членом редакційної колегії й автором більшості статей і двох таких бібліографічних видань — «Историки-слависты СССР: библиографический словарь-справочник» (Москва, 1981) та «Словяноведение в СССР: изучение южных и западных славян» (New York, 1993). [2, с. 15–16, 18, 20].

Ще однією важливою ланкою діяльності Г. Й. Чернявського було наукове керівництво роботою аспірантів і молодих учених, повсякденна реальна допомога в підготовці ними дисертаційних досліджень. Під його науковим керівництвом успішно захистили кандидатські дисертації Л. Л. Дубова, В. П. Камишнікова, М. М. Канистратенко, він був першим науковим керівником у М. В. Лобанової, С. В. Потрашкова, а неформальну, але дієву допомогу як у визначенні тем наукових досліджень, так і в подальшій підготовці дисертацій одержали десятки вчених, що сприяло формуванню в Україні потужної наукової школи істориків-болгаристів.

Плідну й різносторонню наукову діяльність Г. Й. Чернявський уміло поєднував з викладацькою роботою, яка для нього була не менш важливою, ніж наукові пошуки. Уже з перших років викладання в інституті він зарекомендував себе блискучим лектором і талановитим педагогом-методистом. Останнє було особливо актуальним для того часу, оскільки переважна більшість як загальногуманітарних, так і спеціальних дисциплін, які читали студентам, не мала необхідного навчально-методичного забезпечення і підготовка навчальних посібників, програм, методичних матеріалів визначалася як одне з пріоритетних завдань того часу [5].

Працюючи на кафедрі культурно-освітньої роботи старшим викладачем, доцентом, а з 1966 по 1970 р. і її завідувачем, Георгій Йосипович розробив авторський курс за однією з головних на той час кафедральних навчальних дисциплін «Історія культурно-освітньої роботи в СРСР» і створив особисто або в співавторстві з колегами по кафедрі, доцентами Анатолієм Петровичем Виноградовим та Сергієм Овдійовичем Піналовим, цілісний комплект усієї необхідної навчально-методичної документації.

У цей період вийшли друком конспекти лекцій «Внешкольное образование в России в пореформенный период», «Работа народных

музеїв по збиранню матеріалів», «Политико-просветительная работа в период развертывания социалистической индустриализации и подготовки сплошной коллективизации сельского хозяйства (1926–1929)», «Культурно-освітня робота народних музеїв», «Внешкольное образование в России в период разложения и кризиса феодально-крепостнической системы (1800–1861 гг.)», «Внешкольное образование в России в 1907–1917 гг.», програма курсу «Історія культурно-освітньої роботи в СРСР» [2, с. 13–15]. Якщо зважити на те, що ні в Україні, ні в Радянському Союзі в цілому тоді не було жодного підручника чи навчального посібника з означеного курсу, то стає зрозумілим, настільки важливою була така науково-методична діяльність харківських учених. Її логічним завершенням став вихід у 1969–1970 рр. першого в СРСР навчального посібника «История культурно-просветительной работы в СССР» (загальний обсяг майже 550 сторінок), авторами якого були Г. Й. Чернявський, А. П. Виноградов та С. О. Піналов [6]. Друге видання, доповнене і перероблене, вийшло в Києві у видавництві «Вища школа» в 1983 р. [7, с. 354].

Практично до кінця 1980-х — початку 1990-х рр., коли вищі навчальні заклади культури України завершили підготовку культурно-освітніх працівників, підручник залишався основним навчальним виданням з курсу «Історія культурно-освітньої роботи в СРСР», а Г. Й. Чернявський, уже очолюючи іншу кафедру — загальної історії, продовжував працювати над його вдосконаленням. Невипадково вже в 1974 р. нова редакція програми курсу, підготовлена Г. Й. Чернявським і С. О. Піналовим (котрий на той час уже переїхав до м. Київ і викладав у нещодавно створеному Київському державному інституті культури) вийшла друком у Києві, а потім ще двічі, у 1978 та 1987 рр., була надрукована в Москві й рекомендована для використання в усіх інститутах культури тодішнього СРСР [7, с. 341–359]. Учений підготував і хрестоматію з історії культурно-освітньої роботи, але ця книга так і не була надрукована [8].

З 1970 р., перейшовши на кафедру загальної історії, Г. Й. Чернявський почав викладати курс «Нова і новітня історія», паралельно, протягом багатьох років, читаючи спецкурси з джерелознавства й історіографії на кафедрі нової і новітньої історії для студентів історичного факультету Харківського державного університету. І знову вийшли друком численні навчально-методичні матеріали, серед яких програми «Новая и новейшая история» (для студентів інститутів культури), «Источниковедение новой и новейшей истории» (для студентів історичних факультетів), «Основы источниковедения и историографии», «Историография новой и новейшей истории стран Европы и Америки», а сам автор почав викладання відповідних спецкурсів і студентам академії [2,

с. 16–19]. Як один з провідних істориків-славістів, фахівців у галузі нової і новітньої історії Г. Й. Чернявський разом з відомим білоруським істориком-болгаристом, професором Білоруського державного університету Давидом Борисовичем Мельцером став відповідальним редактором фундаментального академічного видання «Хрестоматія по истории южных и западных славян», яка опублікована в трьох томах у 1987–1991 рр. [9].

У 1989 р. як один із авторів підручника «Историография южных и западных славян» Г. Й. Чернявський був удостоєний премії ім. М. В. Ломоносова Московського державного університету.

В останнє десятиріччя роботи в академії Г. Й. Чернявському вдалося втілити в життя свою давню мрію — поряд із традиційною підготовкою фахівців бібліотечної справи та культосвітніх працівників започаткувати випуск спеціалістів для широкої мережі музеїв України, насамперед історичних, краєзнавчих та художніх. Саме за його ініціативою, підтриманою як колегами по кафедрі, так і новим ректором В. М. Шейком, у 1989 р. відкрито музейне відділення і розпочалася, вперше в Україні, підготовка істориків-музезнавців. Перші навчальні плани, розроблені Г. Й. Чернявським, окрім широкого спектра спеціальних музеологічних дисциплін, передбачали глибоке вивчення студентами комплексу історичних, мистецтвознавчих предметів, іноземних мов. Цей принцип побудови навчального процесу і нині є стрижнем під час розробки освітньо-професійних програм бакалавра, спеціаліста і магістра зі спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії та культури». Із цього часу й до останніх днів роботи в академії музейне відділення стає головним об'єктом опіки і турботи Георгія Йосиповича та його колег по кафедрі, яка 1993 р. як випускова була реорганізована в кафедру загальної історії і музеології. Для залучення викладачів, переважно «класичних істориків», до розробки актуальних проблем теорії та практики музейної справи Г. Й. Чернявський ініціював проведення щорічних наукових конференцій «Проблеми музезнавства та історичного краєзнавства», до участі яких активно залучаються і студенти музейного відділення. Г. Й. Чернявський вважав студентську наукову діяльність важливою складовою підготовки висококваліфікованих фахівців музейної справи, тому робота викладачів з організації і керівництва студентською науковою діяльністю була не менш відповідальною, ніж проведення аудиторних занять. Така орієнтація студентів буквально з першого курсу на повноцінну наукову діяльність не була марною. Нині багато випускників музейного відділення працюють викладачами вищих навчальних закладів України, стали кандидатами наук, інші продовжують наукову роботу безпосередньо в музеях, обіймаючи посади від наукового співробітника до заступника директора з наукової роботи; два

випускники — кандидати історичних наук, доценти О. В. Жукова та М. В. Лобанова (Тортіка) — продовжують науково-педагогічну діяльність на кафедрі музеєзнавства і пам'яткознавства Харківської державної академії культури.

Г. Й. Чернявський прагнув не тільки до того, щоб студенти-музеєзнавці набули відповідної ґрунтовної історичної і музеєзнавчої підготовки, а й мали можливість у студентських аудиторіях під час лекцій, семінарських і практичних занять ознайомитися з новітніми досягненнями історичної науки, найдискусійнішими моментами, особливо стосовно історичного минулого нашої країни. Сам учений, який з другої половини 80-х рр. ХХ ст. почав ґрунтовне дослідження джерел, характеру тоталітарного режиму в СРСР та його злочинної діяльності, підготував навчальний посібник «Большевизм и национал-социализм: сравнительный анализ двух форм тоталитаризма», який був надрукований у 1993 р., і розпочав читати студентам-музеєзнавцям аналогічний спецкурс. З позицій сучасного історичного знання колектив науковців академії на чолі з Г. Й. Чернявським розробив і комплекс навчальних програм для студентів-музеєзнавців [10].

Навіть після переїзду до Сполучених Штатів Г. Й. Чернявський постійно цікавиться справами на музейному відділенні, а відвідуючи Харків і рідну академію завжди в першу чергу зустрічається зі студентами. Про нерозривний зв'язок Георгія Йосиповича зі студентами й викладачами музейного відділення свідчить і посвята однієї зі своїх праць, написаних уже за межами України: «Моїм студентам — випускникам відділення музеології Харківського інституту культури» [11, с. 11]

За багаторічну активну навчально-виховну та науково-дослідницьку діяльність професору Чернявському в 1979 р. присвоєне державне почесне звання «Заслужений працівник вищої школи Української РСР». Учений також нагороджений медаллю «За доблестный труд», Великою золотою медаллю Софійського університету (1981 р.) та орденом «Кирилл и Мефодий» першого ступеня (1983 р.). [2, с. 43, 85, 88–92].

Поряд з плідною науково-дослідницькою та викладацькою діяльністю Г. Й. Чернявський здійснював значну науково-організаційну роботу. Із середини 60-х рр. ХХ ст. він входить до складу організаційних комітетів всесоюзних конференцій істориків-славістів, дві з яких були проведені в Харкові. Протягом багатьох років учений входив до складу спеціалізованої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій історичного факультету Харківського державного університету, а з 1994 по 1996 р. був головою спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій з теорії та історії культури (в галузі мистецтвознавства) Харківського державного інституту

культури, вперше в його історії створеної відповідно до наказу ВАК України від 13 квітня 1994 р. № 111.

З 1992 до 1996 рр. Г. Й. Чернявський — голова правління Міжреспубліканської наукової асоціації болгаристів, яка об'єднала фахівців у галузі болгарської історії, мови та культури. Під його безпосереднім керівництвом асоціації вдалося провести декілька представницьких міжнародних наукових конференцій за участю не тільки українських учених, а й фахівців із Німеччини, Франції, США, Болгарії, країн СНД. Зокрема, у 1993 р. в Харкові відбулася міжнародна наукова конференція «Тоталітаризм і антитоталітарний рух у Болгарії, СРСР та інших країнах Східної Європи (20-80-ті рр. ХХ ст.)», матеріали якої під редакцією Г. Й. Чернявського були видані у двох томах.

З 1996 р. проживаючи в м. Балтімор (США) професор Г. Й. Чернявський продовжував активно займатися науковою і викладацькою діяльністю. Він читав спецкурс із проблем тоталітаризму студентам університету Джонса Гопкінса, друкував свої праці в російськомовних газетах США. Уже в перші роки перебування в Сполучених Штатах Г. Й. Чернявський завершив роботу над книгою, присвяченою політичній біографії відомого діяча міжнародного соціал-демократичного руху, а потім одного з радянських лідерів Х. Г. Раковського, яку в 1997 р. надрукувало харківське видавництво «Око» [12]. Співпраця тепер уже американського вченого з харківськими видавцями виявилася вдалою, і в наступні роки це ж видавництво опублікувало інші його наукові історико-публіцистичні праці — «Тень люциферова крыла. Большевизм и национал-социализм: сравнительно-исторический анализ двух форм тоталитаризма» (2003 р.); «Притчи о Правде и Лжи: политические драмы двадцатого века» (2003 р.); «Новые притчи о Правде и Лжи: политические драмы двадцатого века» (2005 р.).

У США професору Г. Й. Чернявському вдалося врешті-решт завершити роботу над політичною біографією Георгія Бакалова, робота над якою розпочалася ще в харківський період життя вченого. Співавтором цього фундаментального наукового дослідження став інший відомий харківський учений, доктор історичних наук Михайло Георгійович Станчев [посил. на роботу], співпраця з яким, а також професором Ларисою Леонідівною Дубловою завершилася друком ще кількох наукових праць: «Опыт беды и выживания: судьба евреев Болгарии в годы Второй мировой войны» (2007), «Л. Д. Троцкий, Болгария и болгары» (2008). Одним з останніх наукових досліджень Г. Й. Чернявського стала біографія Л. Д. Троцького, опублікована московським видавництвом «Молодая гвардия» у 2010 р. (серія «Жизнь замечательных людей») [13].

Чільне місце в науковій діяльності Г. Й. Чернявського посідає археографічна робота. Разом з американським професором Юрієм

Фельштинським він займається науковою публікацією архіву Т. Троцького. У Харкові в 1999 та 2001 рр. уже вийшли друком перші два томи, а в московському видавництві «Терра» перебувають усі дев'ять томів, які ще, на жаль, не надруковані, але існує електронний варіант видання, що дає змогу історикам ознайомитися із сотнями унікальних документів. У подальшому самостійно, або разом з Ю. Фельштинським, Г. Й. Чернявський надрукував археографічні праці, серед яких спогади відомого російського економіста й революціонера В. С. Войтинського «1917-й: год побед и поражений», «Красный террор в годы гражданской войны: по материалам Особой следственной комиссии по расследованию злодеяний большевиков», «Lenin and the Making of the Soviet State: A Brief History with Documents».

Нині завершена робота над політичною біографією Ф. Д. Рузвельта, яка найближчим часом також буде опублікована в Москві, а сам Георгій Йосипович плідно працює над біографією Дж. Кенеді.

Разом з колегами по академії, Харківському національному університету ім. В. Н. Каразіна, випускниками музеєзнавчого відділення та його нинішніми студентами зичимо Георгію Йосиповичу Чернявському, котрому нещодавно виповнилося вісімдесят років, подальших наукових звершень, нових яскравих наукових праць і сподіваємося, що 85-річчя рідної академії він зустрінє в колі своїх числених харківських друзів і однодумців.

Список літератури

1. Архів Харківської державної академії культури (далі — Архів ХДАК), Оп. 96–98. Особова справа Чернявський Георгій Йосипович, ч. 1–116 арк., ч. 2–54 арк.
2. Чернявский Георгий Иосифович : биобиблиогр. указ. / Харьк. гос. акад. культуры ; сост.: Н. Н. Канистратенко, М. Г. Станчев, С. В. Евсеенко. — Харьков : ХГАК, 2011. — 93 с.
3. Возникновение и развитие пролетарского молодежного движения в Болгарии (1903–1939) / Г. И. Чернявский // Учен. зап. Ин-та славяноведения АН СССР. — М., 1957. — Т. 15. — С. 44–104 ; Тридцать лет назад (Г. И. Чернявский // Славяне. — 1957. — № 11. — С. 53 ; Борбата на Българската комунистическа партия за създаване и укрепване на Работническа младежки съюз (1926–1929) (Чернявски Г. Й. — София : Народна младеж., 1958. — 171 с. ; Съветския комсомолки печат за младежното революционно движение в България. — София, 1959. — С. 239–266.
4. Борбата на БКП против врангелисткия заговор / Г. Й. Чернявски, Д. Даскалов. — София : Изд-во на БКП, 1964. — 280 с. ; Рабочее движение в Болгарии в период частичной стабилизации капитализма (1926–1929 гг.) / Чернявский Г. Й. — Харьков : Изд-во Харьк. ун-та, 1968. — 200 с. ; Съветската общественност и революционното движение в България. 1923–1944 / Г. Й. Чернявски, Д. Мичев. — София : Партиздат, 1979. — 366 с. ; Формиране на марксистско-ленинската концепция за историята на България. 1918–1944 / П. С. Сохан,

- Г. Й. Чернявски. — София : Наука и искусство, 1983. — 205 с. ; Между Москвой и Западом: дипломатическая деятельность Х. Г. Раковского / Головки В. А., Станчев М. Г., Чернявский Г. И. — Харьков, 1994. — 384 с.
5. Архів ХДАК. Харківський державний інститут культури : звіт про роботу за 1964–1965 навчальний рік. — 204 арк. ; Харківський державний інститут культури: звіт про роботу за 1965–1966 навчальний рік. — 228 арк. ; Харківський державний інститут культури: звіт про роботу за 1966–1967 навчальний рік. — 232 арк. ; Харківський державний інститут культури: звіт про роботу за 1967–1968 навчальний рік. — 200 арк. ; Наукова діяльність ХДАК у період з 1964 по 1991 рр. / Новікова Г. Ю. // Культура та інформаційне суспільство ХХІ ст. : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 19–20 квіт. 2012 р. — Х. : ХДАК, 2012. — С. 35–36.
  6. История культурно-просветительной работы в СССР. Ч. 1. Внешнее образование в России до Великой Октябрьской социалистической революции : учеб. пособие для студентов ин-тов культуры / Виноградов А. П., Пиналов С. А., Чернявский Г. И. ; Харьк. гос. ин-т культуры. — Харьков, 1969. — 246 с. ; История культурно-просветительной работы в СССР. Ч. 2. Советский период (1917–1969 гг.) : учеб. пособие для студентов ин-тов культуры / М. С. Андреева, А. П. Виноградов, С. А. Пиналов, Г. И. Чернявский ; Харьк. гос. ин-т культуры. — Харьков, 1970. — 293 с.
  7. Друковані праці викладачів та співробітників Харківської державної академії культури (1947–1938). Ч. 1 : бібліогр. покажч. / Харк. держ. акад. культури ; уклад. : С. В. Євсєєнко [та ін.] ; за ред. І. О. Вовченко, В. К. Удалової, І. М. Фоменка. — Х. : ХДАК, 2000. — 398 с.
  8. Архив ХДАК. Ф. «Личный архив Г. И. Чернявского», од. зб. 77–78.
  9. Хрестоматия по истории южных и западных славян. В 3 т. Т. 1. Эпоха феодализма : учеб. пособие для студентов / отв. ред. : Д. Б. Мельцер, Г. И. Чернявский. — Минск : Университетское, 1987. — 271 с. ; Т. 2. Новая история : учеб. пособие для студентов / отв. ред. : Д. Б. Мельцер, Г. И. Чернявский. — Минск : Университетское, 1991. — 413 с.
  10. Музєєзнавство : комплекс навч. прогр. для студ. ф-ту культурології за спец. «Музейна справа і охорона пам'яток історії та культури» / Харк. держ. ін-т культури ; [уклад.] : Л. П. Велика, О. М. Єлагіна, М. М. Каністратенко, Н. С. Мартем'янова, В. М. Ряполов, Б. М. Смоляницький, О. О. Тортіка, Г. Й. Чернявський. — Х., 1996. — 44 с.
  11. Г. Чернявский И. Тень Люциферова крыла : Большевизм и национал-социализм: сравнительно-исторический анализ двух форм тоталитаризма / Георгий Чернявский. — Харьков : Око, 2003. — 327 с.
  12. Чернявский Г. И. Фарс на крови / Г. И. Чернявский, М. Г. Станчев. — Харьков : Око, 1997. — 787 с.
  13. Чернявский Г. И. Лев Троцкий / Георгий Чернявский. — М. : Молодая гвардия, 2010. — 665 [7] с. : ил. — (Жизнь замечательных людей: сер. биогр. ; вып. 1261).

Надійшла до редакції 07.05.2012 р.